
Η μορφολογική ποικιλία στα αξιολογικά επίθετα και ρήματα της νέας ελληνικής

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εργασία αυτή διερευνώ την ποικιλία στην αξιολογική μορφολογία της νεοελληνικής, εστιάζοντας στις περιπτώσεις των μετεπιθετικών επιθέτων και μεταρρηματικών ρημάτων: π.χ. ακριβούτσικος, κοκκινωπός, θεόκουφος, φιλοάδειος, παρακοιμάμαι, καρατσεκάρω, υπολειτουργώ, φιλοξεχνάω, κουτσομαγειρεύω. Η δομή της εργασίας έχει ως εξής: στην πρώτη ενότητα, παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά και οι σημασίες των αξιολογικών μορφημάτων, ενώ στη δεύτερη ενότητα γίνεται μια σύντομη περιγραφή και ανάλυση των νεοελληνικών αξιολογικών επιθέτων και ρημάτων. Στην τρίτη ενότητα συζητούνται θέματα που αφορούν τη σημασιακή αλλαγή, τα επίπεδα ύφους και την κατανομή των μορφημάτων ανά γραμματική κατηγορία, ενώ στην τέταρτη ενότητα εξετάζονται ζητήματα που σχετίζονται με τη σημασιακή ποικιλία, τη μορφολογική ευελιξία, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα των αξιολογικών μορφολογικών μέσων. Τέλος, στον επίλογο συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας.

2. ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ: ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ

Ο όρος *αξιολογική μορφολογία* (evaluative morphology) αναφέρεται στο σύνολο των μορφολογικών μέσων (επιθηματοποίηση, προθηματοποίηση, συμφυματοποίηση, σύνθεση,

κτλ.) που διαθέτει μια γλώσσα, προκειμένου να κατασκευάσει λεξικές μονάδες που εκφράζουν τις σημασιολογικές αξίες *ΜΙΚΡΟΣ*, *ΜΕΓΑΛΟΣ*, *ΚΑΛΟΣ* και *ΚΑΚΟΣ* (Grandi 2005). Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, τα αξιολογικά μορφήματα δεν δηλώνουν μόνο σμίκρυνση ή μεγέθυνση (π.χ. *σπιτάκι*, *σπιταρόνα*), αλλά εκφράζουν, επίσης, επίταση ή μετρίασμό (π.χ. *κατάξερος*, *ψιλοκοιμάμαι*), θετική ή αρνητική στάση (π.χ. *καφεδάκι*, *γιατρουδάκι*) ή επιτελούν διάφορες άλλες λειτουργίες, οι οποίες συχνά συνυπάρχουν και εξαρτώνται από τα συμφραζόμενα και τον εκάστοτε ομιλητή (βλ. μεταξύ άλλων Sifianou 1992¹ Dressler & Barbaresi 1994² Jurafsky 1996³ Grandi 2005⁴ Fradin & Montermmini 2009⁵ Körtvélyessy 2014). Οι βασικές λειτουργίες-σημασίες των αξιολογικών μορφημάτων απεικονίζονται στον πίνακα 1:

Πίνακας 1: Οι σημασίες των αξιολογικών μορφημάτων (σύμφωνα με την Körtvélyessy 2014)

		Σμίκρυνση	Μεγέθυνση
Langue (γλωσσικό σύστημα)	Ποσοτική αξιολόγηση	σμίκρυνση, μετρίασμός, επαναληπτικότητα, κτλ.	μεγέθυνση, επίταση, κτλ.
	Ποιοτική αξιολόγηση	υποκειμενική αξιολόγηση (θετική ή αρνητική)	υποκειμενική αξιολόγηση (θετική ή αρνητική)
Parole (γλωσσική πραγμάτωση)	Πραγματολογική και συναισθηματική σημασία	μετρίασμός προσλεκτικής ισχύος εκφωνήματος, οικειότητα, ευγένεια, κτλ.	αύξηση προσλεκτικής ισχύος εκφωνήματος, έμφαση, ειρωνεία, κτλ.

Άλλα βασικά χαρακτηριστικά των αξιολογικών μορφημάτων, τα οποία αξίζει εδώ να αναφερθούν, είναι ότι: (α) έχουν την τάση να διατηρούν τη γραμματική κατηγορία της βάσης στην οποία προσαρτώνται, (β) αναπτύσσουν παραδειγματικές σχέσεις μεταξύ τους, και (γ) έχουν τη δυνατότητα συνδυασμού με άλλα αξιολογικά μορφήματα (βλ. μεταξύ άλλων Scalise 1984⁶ Stump 1993⁷ Grandi 2005⁸ Melissaropoulou & Ralli 2008⁹ Dimela & Melissaropoulou 2009):

- (1) χοντρός → ψιλοχοντρός
- (2) ψευτοδιαβάζω, ψιλοδιαβάζω, κουτσοδιαβάζω
- (3) μισο-κουτσο-καταφέρνω
- (4) ψιλο-χοντρ-ούλης

3. Η ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΤΩΝ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΑ ΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΑ

Η νέα ελληνική διαθέτει έναν σημαντικό αριθμό μορφολογικών μέσων για τη δημιουργία μετρίαστικών και επιτατικών μεταρρηματικών ρημάτων και μετεπιθετικών επιθέτων, τα κυριότερα από τα οποία απεικονίζονται στον πίνακα 2 και αναλύονται στις παρακάτω υποενότητες (βλ. και Efthymiou 2015· Ευθυμίου 2017). Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τα συμφύματα, θεωρώ σκόπιμο να επισημάνω ότι (α) ο βαθμός σημασιολογικής μετατόπισης ή προθηματοποίησης/επιθηματοποίησης είναι διαφορετικός για κάθε σύμφυμα, και (β) είναι πολύ πιθανό αρκετά από τα υπό εξέταση αξιολογικά συμφύματα (π.χ. ψιλο-, θεο-, κ.ά.) να λειτουργούν πλέον ως προθήματα ή επιθήματα, αφού η σημασία τους παρουσιάζει σημαντική απόκλιση από αυτή του ομότυπου λεξηματικού τους προγόνου και είναι πλέον περισσότερο υποκειμενική και εξαρτώμενη από τα συμφραζόμενα (βλ. μεταξύ άλλων Traugott & Dasher 2002 και ενότητες 4 και 5).¹

Πίνακας 2: Η ποικιλία των μορφολογικών μέσων στα νεοελληνικά αξιολογικά ρήματα και επίθετα

ΜΕΤΡΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΑΣΗ ΣΕ ΕΠΙΘΕΤΑ ΚΑΙ ΡΗΜΑΤΑ ²	
ΜΕΤΡΙΑΣΤΙΚΑ	ΕΠΙΤΑΤΙΚΑ
Επιθήματα ³	
-ούτσικος _E	-τατος _E
-ούλης _E	
-ούλικος _E	
-ουλός _E	
-ωπός _E	
-ιδερός _E	
Επιθηματοειδή	
	-βολώ _p
	-κοπώ _p
	-μανώ _p
Προθήματα	
υπο _{-E,P}	υπερ _{-E,P}
	κατα _{-E,P}
	καρα _{-E,P}
	παρ _{-p}
	απο _{-p}
	ξε _{-p}

Προθηματοειδή	
ψιλο- _{E,P}	σκυλο- _P
κουτσο- _P	ολο- _E
ψευτο- _P	θεο- _E
μισο- _{E,P}	παν- _E
ημι- _E	πεντα- _E
χαζο- _P	τετρα- _E
πολυ- _P (με άρνηση)	τρис- _E
καλο- _P (με άρνηση)	μυριο- _{E,P}

3.1 Μετριαστικά ρήματα

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζονται τα αξιολογικά μορφήματα που κατασκευάζουν μετριαστικά ρήματα.

3.1.1 Προθηματοειδή

ψιλο-: Το ψιλο- είναι ιδιαίτερα παραγωγικό στη νέα ελληνική, αλλά δε χρησιμοποιείται σε συμφραζόμενα επίσημου ύφους, ούτε συνδυάζεται με [+λόγιες] βάσεις (Σαββίδου 2012α). Όσον αφορά τις λειτουργίες/σημασίες του, λειτουργεί συνήθως ως δείκτης της μειωμένης διάρκειας, έντασης ή ποιότητας της ενέργειας που δηλώνεται από το ρήμα ή χρησιμοποιείται ως πραγματολογικός μηχανισμός μετριασμού της προσλεκτικής ισχύος του εκφωνήματος (βλ. Γιαννουλοπούλου 2003· Χυδούρου 2009· Σαββίδου 2012α):⁴

(5)	α. ψιλοβρέχει	δ. ψιλοζήλεφα
	β. έχω ψιλοδιαβάσει	ε. ψιλοδουλεύει
	γ. τα ψιλοκαταφέρνω	στ. ψιλοξέχασα

ψευτο-: Τα ρήματα που κατασκευάζονται με την προσάρτηση του ψευτο- χρησιμοποιούνται σε ανεπίσημο, προφορικό λόγο και δηλώνουν ενέργεια που γίνεται με μειωμένη ένταση, διάρκεια, συχνότητα ή προσοχή ή γενικά ενέργεια με μειωμένη ποιότητα:

(6)	α. ψευτοκαθάρισα	δ. ψευτοτρώει
	β. ψευτοδουλεύω	ε. ψευτοδιάβασα
	γ. ψευτοπερπατάει	στ. ψευτοπαρηγοριέμαι

κουτσο-: Το κουτσο- χρησιμοποιείται σε ανεπίσημο, προφορικό λόγο και λειτουργεί ως δείκτης της μειωμένης διάρκειας, συχνότητας, έντασης ή της ποιότητας της ενέργειας που δηλώνεται από το ρήμα ή λειτουργεί ως μετριαστικός πραγματολογικός μηχανισμός (έκφραση μετριοφροσύνης, κτλ.):

(7) α. κουτσογυμνάστηκα	δ. κουτσομαγειρεύω
β. κουτσοσφυγγάρισα	ε. κουτσοθυμάμαι
γ. κουτσοξεσκόνισα	στ. κουτσοδιάβασα

μισο-: Τα ρήματα που κατασκευάζονται με την προσάρτηση του *μισο-* δηλώνουν ενέργεια που χαρακτηρίζεται από μειωμένη διάρκεια, ένταση ή ποιότητα ή έχουν πραγματολογική λειτουργία (π.χ. δηλώνουν μετριασμό της προσλεκτικής ισχύος του εκφωνήματος):

(8) α. μισοκοιμήθηκε	δ. μισοέσβησε
β. μισοθυμάμαι	ε. μισοτρέχει
γ. μισοκατάλαβα	στ. μισοπερπατάει

χαζο-: Το *χαζο-* χρησιμοποιείται στον ανεπίσημο λόγο και λειτουργεί ως δείκτης υποβάθμισης της ποιότητας της ενέργειας που δηλώνεται από το ρήμα ή έχει πραγματολογική/συναισθηματική λειτουργία (π.χ. έκφραση τρυφερότητας ή άλλων συναισθημάτων προς τα λεγόμενα ή έκφραση οικειότητας προς τον συνομιλητή):

(9) α. χαζοδιαβάζει	δ. χαζομαγειρεύω
β. χαζοτρώνει	ε. χαζοπίνει
γ. χαζοπερπατάει	στ. χαζοδουλεύω

3.1.2 Προθηματοειδή μετά από άρνηση δεν/μη(ν)

δεν πολυ-: Τα ρήματα που κατασκευάζονται με το *πολυ-* χρησιμοποιούνται μόνο μετά από άρνηση και εκφράζουν τις σημασίες ‘όχι πολύ’, ‘όχι ακριβώς’, ‘όχι ιδιαίτερα’, ‘μόλις και μετά βίας’ (Μπαμπινιώτης 1969· Delveroudi & Vassilaki 1999). Το *πολυ-* χρησιμοποιείται κυρίως σε ανεπίσημο, προφορικό λόγο και εκφράζει αρκετές λειτουργίες, που εκτείνονται από την απόδοση της έννοιας της μειωμένης έντασης ή συχνότητας της ενέργειας έως την πραγματολογική λειτουργία (μετριασμός προσλεκτικής ισχύος του εκφωνήματος):

(10) α. δεν πολυρωτούσε	δ. δεν με πολυνοιάζει
β. δεν τις πολυαγόραζε	ε. δεν πολυταξιδεύω
γ. δεν πολυπαίζουν	

δεν καλο-: Το *καλο-* χρησιμοποιείται συνήθως μετά από άρνηση και λειτουργεί ως δείκτης της μειωμένης ποιότητας της ενέργειας που δηλώνει το ρήμα (Μπαμπινιώτης 1969· Dimela & Melissaropoulou 2009):

(11) α. δεν καλοκατάλαβε	β. δεν καλοδιάβασα	γ. δεν καλοκοιμήθηκε

3.1.3 Προθήματα

υπο-: Το [+λόγιο] πρόθημα υπο- χρησιμοποιείται κυρίως σε συμφραζόμενα επίσημου ή ουδέτερου ύφους και δε συνδυάζεται με [-λόγιες] βάσεις. Τα ρήματα που κατασκευάζει εκφράζουν ενέργεια που η ποιότητά της είναι κάτω από το κανονικό/επιθυμητό όριο:

(12)	α. υπολειπουργεί	δ. υποαμείβονται
	β. υποαπασχολούνται	ε. υποχρηματοδοτούνται
	γ. υποσιτίζονται	στ. υποεκτιμά

3.2 Μετριαστικά επίθετα

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζονται τα αξιολογικά μορφήματα που κατασκευάζουν μετριαστικά επίθετα.

3.2.1 Επιθήματα

-ούτσικος, -ούτση/ια, -ούτσικο: Το επίθημα -ούτσικος προέρχεται από το ιταλικό επίθημα -ucc(io). Προσαρτάται συνήθως σε επίθετα που δηλώνουν μέγεθος, φυσική ιδιότητα, αξία ή ανθρώπινη τάση και χρησιμοποιείται στον ανεπίσημο, προφορικό λόγο. Τα επίθετα που κατασκευάζει εκφράζουν μετριασμό ιδιότητας ή έχουν πραγματολογική/συναισθηματική σημασία (π.χ. μετριασμό προσληκτικής δύναμης εκφωνήματος ή συμπάθεια):

(13)	α. ακριβούτσικος	δ. ψηλούτσικος
	β. μαλακούτσικος	ε. ασπρούτσικος
	γ. φρεσκούτσικος	

-ούλης, -ούλα, -ούλικο/-ούλι: Το επίθημα -ούλης προσαρτάται συνήθως σε επίθετα που δηλώνουν χρώμα, μέγεθος, φυσική ιδιότητα, αξία ή ανθρώπινη τάση. Χρησιμοποιείται σε ανεπίσημο, προφορικό λόγο και παράγει επίθετα με συναισθηματικές συνυποδηλώσεις (π.χ. τρυφερότητα):

(14)	α. κοντούλης	δ. πονηρούλης
	β. λεπτούλης	ε. ασπρούλης
	γ. δροσερούλης	

-ούλικος, -ούλικη, -ούλικο: Το επίθημα -ούλικος δημιουργήθηκε από τον συνδυασμό των επιθημάτων -ούλης και -ικος (βλ. ετυμολογία στο οικείο λήμμα του ΔΚΝ). Χρησιμοποιείται στον ανεπίσημο, προφορικό λόγο και παράγει επίθετα με συναισθηματικές συνυποδηλώσεις:

(15)	α. πονηρούλικος	γ. κοντούλικος
	β. ασπρούλικος	δ. αδυνατούλικος

-ουλός, -ουλή, -ουλό: Το επίθημα -ουλός επίθημα συνδυάζεται συνήθως με επίθετα που δηλώνουν φυσική ιδιότητα και εμφανίζει περιορισμένη παραγωγικότητα:

(16)	α. παχουλός	γ. ασπρουλός
	β. μακρουλός	δ. χοντροουλός

-ωπός, -ωπή, -ωπό: Το επίθημα -ωπός προσαρτάται συνήθως σε μικρό αριθμό βάσεων που δηλώνουν χρώμα ή φυσική ιδιότητα και παράγει επίθετα που δηλώνουν προσέγγιση ή ομοιότητα:

(17)	α. κοκκινωπός	δ. κυανωπός
	β. πρασινωπός	ε. αγουρωπός
	γ. γκριζωπός	

-ιδερός, -ιδερή, -ιδερό: Το επίθημα -ιδερός προσαρτάται σε περιορισμένο αριθμό επιθέτων που δηλώνουν χρώμα και παράγει επίθετα που δηλώνουν προσέγγιση ή ομοιότητα:

(18)	α. ασπριδερός	β. μαυριδερός	γ. σκοτιδερός

3.2.2 Προθήματα

υπο-: Το [+λόγιο] πρόθημα υπο- παράγει επίθετα που εκφράζουν τη σημασία ‘λιγότερο από το κανονικό ή επιθυμητό’. Χρησιμοποιείται σε επίσημα, επιστημονικά ή ουδέτερα συμφραζόμενα (βλ. και 3.1.3):

(19)	α. υφάλμυρος	δ. υποκύανος
	β. υπόλευκος	ε. υποστρόγγυλος
	γ. υποκίτρινος	

3.2.3 Προθηματοειδή

ψιλο-: Το ψιλο- εκφράζει συνήθως μετριασμό της ιδιότητας που δηλώνεται από το επίθετο ή χρησιμοποιείται ως πραγματολογικός μηχανισμός μετριασμού της προσλεκτικής ισχύος του εκφωνήματος. Είναι ιδιαίτερα παραγωγικό και δημιουργεί πολλούς νεολογισμούς (βλ. και 3.1.1):

(20)	α. ψιλοαπότομος	ε. ψιλοπορτοκαλί
	β. ψιλογεμάτος	στ. ψιλοηλίθιος
	γ. ψιλοκαλός	ζ. ψιλομώβ
	δ. ψιλοκόκκινος	

μισο-: Το *μισο-* προσαρτάται συνήθως σε βάσεις που δηλώνουν αρνητική ιδιότητα και κατασκευάζει επίθετα που δηλώνουν μετριασμό ιδιότητας ή έχουν πραγματολογική σημασία (π.χ. μετριασμό της προσληκτικής ισχύος του εκφωνήματος):

(21)	α. μισότρελος	ε. μισσαδειανός
	β. μισοπάλαβος	στ. μισοσκότεινος
	γ. μισοπαράλογος	ζ. μισοηλίθιος
	δ. μισοκακόμοιρος	

ημι-: Το [+λόγιο] *ημι-* χρησιμοποιείται συνήθως σε επίσημα, επιστημονικά ή ουδέτερα συμφραζόμενα και κατασκευάζει επίθετα που δηλώνουν μετριασμό ιδιότητας. Παράλληλα, χρησιμοποιείται και ως μέσο έκφρασης πραγματολογικής σημασίας (π.χ. για τον μετριασμό της προσληκτικής ισχύος του εκφωνήματος):

(22)	α. ημίγλυκος	δ. ημιδιαφανής
	β. ημιάγριος	ε. ημίρρευτος
	γ. ημιεπίσημος	

3.3 Επιτατικά ρήματα

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζονται τα αξιολογικά μορφήματα που κατασκευάζουν επιτατικά ρήματα.

3.3.1 Προθήματα

καρα-: Το *καρα-* είναι τουρκικής προέλευσης (< *kara* ‘μαύρος’), συνδυάζεται αρκετά συχνά με ρήματα που δηλώνουν συναίσθημα και χρησιμοποιείται σε συμφραζόμενα προφορικού, οικείου ύφους ή σε περιθωριακά λεξιλόγια (π.χ. γλώσσα των νέων). Τα ρήματα που κατασκευάζει δηλώνουν συνήθως ενέργεια που γίνεται με αυξημένη, υπερβολική ένταση (Μηνάς 1978· Φωτίου 1998) ή έχουν συναισθηματική/πραγματολογική λειτουργία (π.χ. έκφραση αρνητικών συναισθημάτων ή εμπλοκής του ομιλητή προς τα λεγόμενα ή εμφατική λειτουργία):

(23)	α. κατασεκάρω	ε. καραμετάνιωσα
	β. καραγουστάρουμε	στ. καραερωτεύτηκα
	γ. καραζηλεύει	ζ. καρασυγχίζομαι
	δ. καραντρέπομαι	

παρα-: Το επιτατικό *παρα-* είναι ιδιαίτερα παραγωγικό στη νέα ελληνική (Ralli 2004· Efthymiou, Fragaki & Markos 2015α). Τα ρήματα που κατασκευάζει δηλώνουν ενέργεια

που υπερβαίνει σε ένταση ή διάρκεια το συνηθισμένο ή επιθυμητό όριο ή χρησιμοποιούνται ως μέσο αύξησης της προσληκτικής ισχύος εκφωνήματος:

(24)	α. παραφούσκωσε	δ. μη παραφορτώνεις
	β. το παράψησα	ε. παρακοιμήθηκε
	γ. παραινίαι	στ. ξέρει και παραξέρει

υπερ-: Το υπερ- χρησιμοποιείται συνήθως σε συμφραζόμενα επίσημου ή ουδέτερου ύφους ή σε ειδικά λεξιλόγια και δε συνδυάζεται με [-λόγιες] βάσεις και (βλ. και Ευθυμίου 2003, 2015· Γαβριηλίδου 2013· Efthymiou, Fragaki & Markos 2015β). Τα ρήματα που κατασκευάζει δηλώνουν 'ενέργεια που υπερβαίνει σε ένταση, διάρκεια, κ.ά. το συνηθισμένο ή επιθυμητό όριο':

(25)	α. υπερφορτώνεις	δ. υπερανησυχί
	β. υπερασχολείται	ε. υπερθερμαίνεται
	γ. υπερπροστατεύει	στ. υπερφορολογούν

κατα-: Το κατα- συνδυάζεται συχνά με βάσεις που φέρουν αρνητικές συνδηλώσεις (βλ. Ευθυμίου 2003). Τα ρήματα που κατασκευάζει δηλώνουν συνήθως ενέργεια που γίνεται σε μεγάλο βαθμό ή με αυξημένη, υπερβολική ένταση ή έχουν πραγματολογική λειτουργία (π.χ. δήλωση έμφασης):⁵

(26)	α. κατατρόμαξε	δ. κατασυκοφαντούν
	β. καταταλαιπώρησε	ε. κατακοκκίνισε
	γ. κατάκλεψαν	στ. κατασπατάλησε

απο-: Το απο- συνδυάζεται συνήθως με βάσεις που φέρουν αρνητικές συνδηλώσεις (βλ. και Ευθυμίου 2002, 2003) και παράγει περιορισμένο αριθμό ρημάτων που δηλώνουν ενέργεια που γίνεται στον υπέρτατο βαθμό:

(27)	α. αποξεραίνει	γ. αποτρελάθηκε
	β. αποτύφλωσε	δ. απογύμνωσε

ξε-: Το ξε- συνδυάζεται συνήθως με βάσεις που φέρουν αρνητικές συνδηλώσεις (βλ. και Ευθυμίου 2002) και παράγει περιορισμένο αριθμό ρημάτων. Τα ρήματα που κατασκευάζει δηλώνουν ενέργεια που γίνεται στον ακρότατο βαθμό ή έχουν μεταφορική σημασία:

(28)	α. ξεκουφάθηκα	γ. ξεγύμνωσε
	β. ξεπούλησα	δ. ξετρελάθηκε

3.3.2 Προθηματοειδή

σκυλο-: Το σκυλο- παράγει ρήματα που δηλώνουν ενέργεια που χαρακτηρίζεται από αυξημένη, υπερβολική ένταση (Φωτίου 1998) ή έχουν συναισθηματική/πραγματολογική λειτουργία (π.χ. έκφραση αρνητικών συναισθημάτων ή διάθεσης του ομιλητή προς τα λεγόμενα ή εμφατική λειτουργία):

(29)	α. σκυλοβαριέμαι	δ. σκυλοπεινάω
	β. με σκυλόβρισε	ε. σκυλοκρατώνω
	γ. το σκυλομετάνιωσα	

Άλλα βασικά χαρακτηριστικά του σκυλο- είναι ότι (α) προσαρτάται συνήθως σε αξιολογικά φορτισμένες βάσεις (π.χ. *βρίζω, βαριέμαι*), β) δεν συνδυάζεται με [+λόγιες] βάσεις, και (γ) χρησιμοποιείται σε συμφραζόμενα προφορικού, οικείου ύφους.

μυριο-, χιλιο-: Τα μυριο- και χιλιο- κατασκευάζουν μεταρρηματικά ρήματα, τα οποία εκφράζουν ενέργεια που γίνεται πάρα πολλές φορές (βλ. Φωτίου 1998). Επίσης, χρησιμοποιούνται ως μέσα έκφρασης συναισθηματικής/πραγματολογικής σημασίας (π.χ. *έμφαση*):⁶

(30)	α. μυριαναστενάζω	δ. χιλιομπάλωσα
	β. μυριοκατηγόρησε	στ. χιλιοσυζητήσαμε
	γ. μυριοευχαριστώ	ζ. χιλιοπαρακάλεσα

3.3.3 Επιθηματοειδή

-βολώ: Το -βολώ κατασκευάζει μικρό αριθμό μεταρρηματικών ρημάτων, τα οποία εκφράζουν ενέργεια που γίνεται με υπερβολική συχνότητα (δηλ. συνεχή επανάληψη της ενέργειας). Επίσης, χρησιμοποιείται ως μέσο έκφρασης συναισθηματικής/πραγματολογικής σημασίας (αρνητική αξιολόγηση, αντιπάθεια, έμφαση):

(30)	α. γεννοβολά	β. ξερνοβολούσαν	γ. γυρνοβολούσαν

-κοπώ: Το -κοπώ εμφανίζεται σε μικρό αριθμό ρημάτων, τα οποία εκφράζουν ενέργεια που γίνεται με υπερβολική ένταση. Παράλληλα χρησιμοποιείται ως μέσο έκφρασης συναισθηματικής/πραγματολογικής σημασίας (π.χ. *έμφαση*):

(31)	α. λαμποκοπάει	β. μεθοκοπούσε	γ. βρωμοκοπούσε

-μανώ: Το -μανώ κατασκευάζει μικρό αριθμό μεταρρηματικών ρημάτων, τα οποία εκφράζουν ενέργεια που γίνεται με υπερβολική ένταση:

(32)	α. λυσομανάει	β. φυσομανάει	γ. τριζομανάει

3.4 Επιτατικά επίθετα

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζονται τα αξιολογικά μορφήματα που κατασκευάζουν επιτατικά επίθετα.

3.4.1 Προθήματα

υπερ-: Το [+λόγιο] πρόθημα *υπερ-* παράγει επιτατικά επίθετα με τις σημασίες ‘πάρα πολύ’ ή ‘πέρα από το συνηθισμένο ή το επιθυμητό όριο’ (βλ. και Ευθυμίου 2003· Γαβριηλίδου 2013· Efthymiou, Fragaki & Markos 2015β και στην ενότητα 3.3.1):

(33)	α. υπερπολυτελής	δ. υπερπλήρης
	β. υπεράξιος	ε. υπερευαίσθητος
	γ. υπέρλεπτος	

κατα-: Το πρόθημα *κατα-* παράγει επίθετα με τη σημασία ‘εντελώς’ (Ευθυμίου 2003· Γαβριηλίδου 2013):

(34)	α. κατακόκκινος	δ. κατακαίνουριος
	β. κατάμαυρος	ε. κατάξερρος
	γ. κατάμονος	στ. κατάξανθος

καρα-: Το *καρα-* χρησιμοποιείται σε συμφραζόμενα προφορικού, οικείου ύφους και παράγει επιτατικά επίθετα που φέρουν συνήθως αρνητικές συνδηλώσεις (δηλαδή δηλώνουν συνήθως την αρνητική διάθεση ή στάση του ομιλητή, βλ. και 3.3.1) ή έχουν εμφατική λειτουργία, δηλώνοντας υπερβολή.⁷ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι το *καρα-*, σε αντίθεση με άλλα προθήματα (π.χ. *κατα-*, *ολο-*), έχει τη δυνατότητα να συνδυάζεται με άκλιτα επίθετα χρώματος (πρβλ. επίσης και το *ψιλο-*) και γενικά να δημιουργεί νεολογισμούς:

(35)	α. καρακόκκινος	δ. καρακορακί
	β. καραμπλέ	ε. καρακαίνουργιος
	γ. καραπορτοκαλί	

3.4.2 Προθηματοειδή

ολο-: Το *ολο-* προσαρτάται συνήθως σε βάσεις που δηλώνουν θετική ιδιότητα και παράγει επίθετα με τη σημασία της ολότητας, του ‘εντελώς’ (Delveroudi & Vassilaki 1999· Ευθυμίου 2003· Γαβριηλίδου 2013):

(36)	α. ολόμαυρος	δ. ολόφρεσκος
	β. ολοκάθαρος	ε. ολόισιος
	γ. ολόχρυσος	στ. ολοκαίνουργιος

θεο-: Το θεο- προσαρτάται συνήθως σε βάσεις που δηλώνουν αρνητική ιδιότητα και παράγει επίθετα που δηλώνουν πολύ μεγάλο βαθμό και φέρουν αρνητικές συνδελώσεις (Γιαννουλοπούλου 2003· Ευθυμίου 2003· Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2008· Γαβριηλίδου 2013· Kallergi 2013):

(37)	α. θεόφτωχος	δ. θεονήστικος
	β. θεόκουφος	ε. θεοπάλαβος
	γ. θεόμουρλος	στ. θεόστραβος

παν-: Το παν- παράγει επίθετα με τις σημασίες ‘εντελώς’ ή ‘πάρα πολύ’ (Ευθυμίου 2003· Γαβριηλίδου 2013):

(38)	α. πανέξυπνος	δ. πάλλευκος
	β. πανάρχαιος	ε. πανάκριβος
	γ. πανευτυχής	στ. παμπόνηρος

πεντα-, τετρα-, τρισ-: Τα πεντα-, τετρα- και τρισ- προσαρτώνται σε περιορισμένο αριθμό επιθέτων και παράγουν επίθετα που εκφράζουν τις σημασίες ‘πάρα πολύ’ ή έχουν εμφατική λειτουργία (Φωτίου 1998):

(39)	α. πεντακάθαρος	ε. τρισαριτωμένος
	β. πεντάμορφος	στ. τρισάθλιος
	γ. τετράψηλος	ζ. τρισευτυχισμένος
	δ. τετραδύστυχος	

μυριο-, χιλιο-: Τα μυριο- και χιλιο- προσαρτώνται σε περιορισμένο αριθμό επιθέτων και εκφράζουν τις σημασίες ‘πάρα πολύ’ ή έχουν εμφατική λειτουργία (βλ. Φωτίου 1998):

(40)	α. μυριάκριβος
	β. μυριοπαράξενος
	γ. χιλιάκριβος

3.4.3 Επιθήματα

-τατος: Το επίθημα⁸ -τατος παρουσιάζει περιορισμένη παραγωγικότητα, δείχνοντας προτίμηση σε συγκεκριμένη κατηγορία βάσεων (σε -ός, -ύς). Τα επίθετα που κατασκευάζει εκφράζουν τον απόλυτο υπερθετικό βαθμό ή έχουν πραγματολογική λειτουργία (π.χ. έκφραση βεβαιότητας, αντίθετης άποψης ομιλητή, βλ. Kallergi 2013):

(41)	α. θρεπτικότητατος	δ. γλυκύτατος
	β. βαρύτατος	ε. Ωραιότατος!

4. ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ, ΣΗΜΑΣΙΑΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΑ ΥΦΟΥΣ

Όπως προκύπτει από την περιγραφή και συζήτηση της προηγούμενης ενότητας, η νέα ελληνική διαθέτει πολλά και ποικίλα μορφολογικά μέσα (προθήματα, επιθήματα, συμφύματα) για τη δημιουργία μετριαστικών και επιτακτικών μεταρρηματικών ρημάτων και μετεπιθετικών επιθέτων, τα οποία ανανεώνονται με το πέρασμα του χρόνου. Ειδικότερα, όσον αφορά την επίταση, τα κυριότερα μορφολογικά μέσα για την έκφρασή της φαίνεται ότι είναι τα προθήματα και τα προθηματοειδή στοιχεία. Αντίθετα, τα επιτακτικά επιθήματα είναι όχι μόνο περιορισμένα ποσοτικά, αλλά και ελάχιστα παραγωγικά. Από την άλλη μεριά, ο μετριασμός φαίνεται να προτιμά ως μέσα έκφρασης τα επιθήματα και προθηματοειδή στοιχεία και πολύ λιγότερο τα προθήματα (βλ. πίνακες 2 και 3, Ευθυμίου 2015, 2017 και Εfstυμίου 2015). Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τα ρήματα, η σημασία του μετριασμού εκφράζεται σχεδόν αποκλειστικά από προθηματοειδή στοιχεία, ενώ η σημασία της επίτασης κυρίως από προθήματα (βλ. όμως και τα προθηματοειδή σκυλο-, χιλο- και τα επιθηματοειδή -βολώ, -κοπώ, -μανώ). Αντίθετα, στα επίθετα, η σημασία της επίτασης εκφράζεται σχεδόν αποκλειστικά από προθήματα και προθηματοειδή, ενώ η σημασία του μετριασμού κυρίως από επιθήματα (βλ. όμως και το πρόθημα υπο- και τα προθηματοειδή φιλο-, μισο-, ημι-).

Πίνακας 3: Η κατανομή των μορφολογικών στα νεοελληνικά αξιολογικά ρήματα και επίθετα

ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΑ	ΡΗΜΑΤΑ
ΜΕΤΡΙΑΣΤΙΚΑ		
επιθήματα		
-ούτσικος	+	-
-ούλης	+	-
-ούλικος	+	-
-ουλός	+	-
-ωπός	+	-
-ιδερός	+	-
προθήματα		
υπο-	+	+
προθηματοειδή		
μισο-	+	+
φιλο-	+	+
κουτσο-	-	+
ψευτο-	-	+
χαζο-	-	+

πολυ-(με άρνηση)	-	+
καλο-(με άρνηση)	-	+
ημι-	+	-
ΕΠΙΤΑΤΙΚΑ		
επιθήματα		
-τατος	+	-
επιθηματοειδή		
-βολώ	-	+
-κοπώ	-	+
-μανώ	-	+
προθήματα		
καρα-	+	+
κατα-	+	+
υπερ-	+	+
παρα-	-	+
απο-	-	+
ξε-	-	+
προθηματοειδή		
σκυλο-	-	+
ολο-	+	-
θεο-	+	-
παν-	+	-
πεντα-	+	-
τετρα-	+	-
τρις-	+	-
μυριο-	+	+
χιλιο-	+	+

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι η ποικιλία των αξιολογικών μορφημάτων και η συνεχής ανανέωσή τους στο πέρασμα του χρόνου οφείλεται ως ένα βαθμό στο υψηλό συναισθηματικό φορτίο που «φέρουν» αυτά τα μορφήματα. Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, η συναισθηματική ισχύς των αξιολογικών μορφολογικών μέσων εξασθενίζει με το πέρασμα του χρόνου, γεγονός που οδηγεί με τη σειρά του στη συνεχή ανανέωση του τρόπου έκφρασης των αξιολογικών σημασιών-λειτουργιών (βλ. μεταξύ άλλων Rainer 2015: 1348' Mutz 2015: 146). Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ανανέωσης του συστήματος των αξιολογικών μορφημάτων στα επίθετα και ρήματα της νεοελληνικής είναι οι παρακάτω (βλ. και Eftymiou 2017):

- (i) η αλλαγή σημασιακής λειτουργίας (επανανάλυση) επιθημάτων που προέρχονται από κλιτικά επιθήματα (π.χ. -τατος),
- (ii) η αλλαγή σημασιακής λειτουργίας προθημάτων που προέρχονται από αρχαίες τοπικές προθέσεις (π.χ. υπερ-, υπο-, παρα-, κατα-),
- (iii) η γραμματικοποίηση μορφημάτων με αναφορική/περιγραφική σημασία, αρκετά από τα οποία φέρουν αρνητική φόρτιση/πολικότητα (π.χ. κουτσο-, χαζο-, ψευτο-, σκυλο-),
- (iv) ο δανεισμός μορφημάτων (π.χ. καρα-, -ούτσικος),
- (v) ο (υποχρεωτικός) συνδυασμός αξιολογικού μορφήματος που βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο γραμματικοποίησης με την άρνηση (π.χ. δεν πολυ-),
- (vi) οι αλλαγές στην παραγωγικότητα των μορφολογικών μέσων (π.χ. η αυξανόμενη παραγωγικότητα των ψιλο-, καρα- έναντι της περιορισμένης χρήσης των ξε-, πεντα-, κ.ά.),
- (vii) η συνένωση δύο επιθημάτων (π.χ. -ούλικος).

Ειδικότερα, όσον αφορά τα συμφύματα, τα οποία βρίσκονται σε διάφορα στάδια μετατροπής της περιγραφικής σε αφηρημένη, συναισθηματική ή πραγματολογική σημασία, αξίζει να σημειωθεί ότι η σημασιολογική τους αλλαγή οδηγεί πιο συχνά στη διεύρυνση της τάξης των προθημάτων (βλ. πίνακα 3) παρά των επιθημάτων (βλ. σχετικά και Corbin 1999: 69-70).

Όσον αφορά το επίπεδο ύφους (ή χρήσης), η ποικιλία που παρουσιάζεται στα αξιολογικά μορφήματα μπορεί περιγραφεί ως εξής:⁹

- (i) μορφήματα που εμφανίζονται σε προφορικό, ανεπίσημο λόγο. Εδώ εντάσσεται η πλειοψηφία των αξιολογικών μορφημάτων (π.χ. ψιλο-, ψευτο-, κουτσο-, χαζο-, σκυλο-, καρα-),
- (ii) μορφήματα, όπως π.χ. τα μισο- και -ιδερός, τα οποία εμφανίζονται κυρίως σε συμφραζόμενα ουδέτερου ύφους,
- (iii) μορφήματα, όπως π.χ. τα υπερ- και υπο-, τα οποία δείχνουν προτίμηση για επίσημο ή επιστημονικό λόγο ή υφολογικά ουδέτερα συμφραζόμενα.

Στη βάση των παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι τα μέλη της πρώτης κατηγορίας φαίνεται να εμπίπτουν στην υφολογική «νόρμα» του αξιολογικού μορφολογικού πεδίου (βλ. και Prieto 2005), ενώ τα μέλη των άλλων δύο κατηγοριών αποτελούν αποκλίσεις από τη γενικότερη τάση, εκπληρώνοντας διαφορετικές επικοινωνιακές ανάγκες από αυτές που εξυπηρετούν τα μέλη της πρώτης κατηγορίας.

5. ΣΗΜΑΣΙΑΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ, ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΕΥΕΛΙΞΙΑ, ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ, ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Εκτός από την ποικιλία που παρατηρείται στα μορφολογικά μέσα έκφρασης της επίτασης και του μετριασμού, ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η πολυσημία και η πολυλειτουργικότητα των αξιολογικών μορφημάτων (βλ. ενότητα 2 και Efthymiou 2017). Ακολουθώντας την τριμερή διάκριση των σημασιών-λειτουργιών των αξιολογικών μορφημάτων, έτσι όπως απεικονίζονται στον πίνακα 1, τα υπό εξέταση αξιολογικά μορφήματα μπορούν να ενταχθούν σε τρεις κύριες κατηγορίες με βάση τις κύριες σημασίες-λειτουργίες που εκφράζουν:¹⁰

- (i) Μορφήματα που εκφράζουν κυρίως συναισθηματική/πραγματολογική λειτουργία. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα περισσότερα μορφήματα. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις των -ούλης, -ούλικος, χαζο-, σκυλο-, τα οποία εκφράζουν κυρίως συναισθηματική σημασία, αλλά και των ψιλο-, καρα-, τα οποία έχουν κυρίως πραγματολογική λειτουργία.¹¹
- (ii) Μορφήματα που εκφράζουν κυρίως ποσοτική αξιολόγηση. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν προθήματα όπως τα υπερ- και υπο-, τα οποία προέρχονται από τοπικές προθέσεις που δηλώνουν υπέρβαση ορίου. Τα προθήματα αυτά δεν δηλώνουν συναίσθημα, αλλά κρίση σε σχέση με μία νόρμα. Ποσοτική αξιολόγηση χωρίς συναισθηματική χροιά δηλώνουν και άλλα μορφήματα, όπως π.χ. τα μισο-, -ωπός, -ιδερός, ολο-, κ.ά.
- (iii) Μορφήματα που εκφράζουν κυρίως την υποκειμενική γνώμη του ομιλητή (ποιοτική αξιολόγηση). Στην κατηγορία αυτή ανήκουν προθήματα όπως τα κουτσο- και ψευτο-, τα οποία δηλώνουν αρνητική αξιολόγηση. Χαρακτηριστικές είναι επίσης οι περιπτώσεις μορφημάτων, όπως για παράδειγμα τα κατα- και θεο-, τα οποία δημιουργούν ένα είδος σημασιολογικής προσωδίας (για τον όρο βλ. μεταξύ άλλων Partington 1998· Φραγκάκη 2010), καθώς συνδυάζονται με βάσεις που φέρουν αρνητικές συνδηλώσεις και εμφανίζονται σε περιβάλλοντα αρνητικών κρίσεων, π.χ. «Έγινε αλκοολικός, κατασπατάλησε την περιουσία του σε ναρκωτικά, γυναίκες και πολλά ξέφρενα πάρτι».¹²

Όσον αφορά τη δυνατότητα σχηματισμού λέξεων που ανήκουν σε διαφορετικές λεξικές κατηγορίες, διαπιστώνεται ότι τα υπό εξέταση αξιολογικά μορφήματα δεν συμπεριφέρονται όλα με τον ίδιο τρόπο. Όπως και προηγουμένως, και εδώ μπορούμε να διακρίνουμε επιμέρους βασικές κατηγορίες:

- (i) αξιολογικά μορφήματα που έχουν την ευελιξία παραγωγής περισσότερων λεξικών κατηγοριών (επιθέτων, ρημάτων, ουσιαστικών, κ.ά. π.χ. ψιλο-, υπο-, υπερ-, καρα-, μισο-),

- (ii) αξιολογικά μορφήματα που χαρακτηρίζονται από περιορισμένη μορφολογική ευελιξία, αφού παράγουν συγκεκριμένες λεξικές κατηγορίες (π.χ. *θεο-, κατα-*) ή μία μόνο κατηγορία (π.χ. *-ούτσικος, -βολώ, -τατος, χαζο-, παν-*).

Όπως είναι φυσικό, η μορφολογική ευελιξία κάθε μορφήματος έχει άμεση σχέση με την παραγωγικότητά του. Όσο μεγαλύτερη είναι η ευελιξία ενός μορφήματος, τόσο μεγαλύτερες πιθανότητες έχει να γίνει όχι μόνο παραγωγικό, αλλά και ανταγωνιστικό άλλων μορφημάτων με παρόμοια σημασία. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του *ψιλο-*, το οποίο μπαίνει σε σχέση ανταγωνισμού με τα *ψευτο-, κουτσο-, κ.ά.* στο πεδίο των μετριοστικών ρημάτων, αλλά και με τα *-ούτσικος, -ούλικος* στο πεδίο των μετριοστικών επιθέτων. Παρόμοια μπορεί να θεωρηθεί επίσης και η περίπτωση του *καρα-*:

- (42) *ψιλοδιαβάζω, ψευτοδιαβάζω, κουτσοδιαβάζω*
 (43) *ψιλοχοντρός, χοντρούτσικος*
 (44) *καρακόκκινος, κατακόκκινος, θεοκόκκινος*
 (45) *καρασυγχίζομαι, κατασυγχίζομαι*

Πρέπει, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι η παραγωγικότητα κάθε μορφολογικής διαδικασίας είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, το οποίο επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες, όπως είναι, λόγου χάρη, οι επιλογικοί περιορισμοί κάθε παραγωγικού μορφήματος (π.χ. προτίμηση για λόγιες βάσεις ή λόγιο επίπεδο λόγου) ή ο ανταγωνισμός του με άλλες διαθέσιμες μορφολογικές διαδικασίες. Ας μη ξεχνάμε επίσης, ότι μία από τις αντιπροσωπευτικές ενδείξεις παραγωγικότητας μιας μορφολογικής διαδικασίας είναι η δημιουργία νεολογισμών (βλ. μεταξύ άλλων Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986· Plag 1999· Ράλλη 2005). Τέλος, αξίζει να παρατηρήσουμε ότι όταν δύο ή περισσότερα παραγωγικά μορφήματα είναι ανταγωνιστικά μεταξύ τους και συνδυάζονται με τις ίδιες βάσεις, τότε υπάρχει συνήθως εξειδίκευση στη σημασία ή τη χρήση των παράγωγων σχηματισμών: πρβλ. για παράδειγμα, τα ζεύγη λέξεων *καρασυγχίζομαι-κατασυγχίζομαι* και *καρακόκκινος-κατακόκκινος*,³³ στα οποία τα πρώτα μέλη εκφράζουν συναισθηματική εμπλοκή από την πλευρά του ομιλητή και χρησιμοποιούνται αποκλειστικά σε συμφραζόμενα προφορικού, οικείου ύφους ή περιθωριακά λεξιλόγια.

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο άρθρο αυτό εξετάστηκαν θέματα που σχετίζονται με τη μορφολογική ποικιλία έκφρασης του μετριοσμού και της επίτασης στα αξιολογικά επίθετα και ρήματα της νεοελληνικής και συζητήθηκαν ζητήματα που αφορούν τη σημασιακή αλλαγή, τα επίπεδα ύφους

και την κατανομή των μορφημάτων ανά γραμματική κατηγορία. Εξετάστηκαν, επίσης, ζητήματα που σχετίζονται με τη σημασιακή ποικιλία, τη μορφολογική ευελιξία, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα των αξιολογικών μορφολογικών μέσων. Διαπιστώθηκε ότι το αξιολογικό πεδίο της ελληνικής χαρακτηρίζεται από ποικιλία και πολυπλοκότητα, περιλαμβάνει σημαντικό αριθμό μορφολογικών μέσων (προθήματα, επιθήματα, συμφύματα) και βρίσκεται σε συνεχή ανανέωση μέσα από διάφορες οδούς, όπως η προθηματοποίηση, η αλλαγή σημασιακής λειτουργίας των προθημάτων, κ.ά. Ακόμη, η συγχρονική εξέταση των αξιολογικών μορφημάτων στα μεταρρηματικά και τα μετεπιθετικά επίθετα έδειξε ότι τα κυριότερα μέσα για τη μορφολογική έκφραση της επίτασης είναι τα προθήματα και τα προθηματοειδή στοιχεία. Από την άλλη, ο μετριασμός φαίνεται να προτιμά ως μέσα έκφρασης τα επιθήματα και τα προθηματοειδή στοιχεία και πολύ λιγότερο τα προθήματα. Τέλος, η εξέταση των αξιολογικών μορφημάτων κατέδειξε την πολυλειτουργικότητα, την πολυσημία και τον ανταγωνισμό που τα χαρακτηρίζει, καθώς και τις διαφορές τους σε επίπεδο ύφους/χρήσης, λειτουργίας, παραγωγικότητας και μορφολογικής ευελιξίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Η εξέταση του βαθμού γραμματικοποίησης του κάθε συμφύματος ξεπερνά τα όρια και τους σκοπούς της παρούσης εργασίας. Για συζήτηση σχετικά με τη γραμματικοποίηση των συμφυμάτων στην ελληνική, βλ. μεταξύ άλλων Γιαννουλοπούλου (2003)· Dimela & Melissaropoulou (2009)· Dimela & Ralli (2009) και Γαβριηλίδου (2013).
- 2 Στην εργασία αυτή λαμβάνονται υπόψη μόνο οι επιτατικές/μετριαστικές όψεις της σημασίας των συμφυμάτων. Συνεπώς, δεν εξετάζονται οι σημασίες των λεξηματικών τους προγόνων (βλ. π.χ. τις σημασίες των *κουτσο-*, *ψευτο-* στα ουσιαστικά *κουτσοπόδης*, *ψευτογιατρός*).
- 3 Οι δείκτες Ε, Ρ δηλώνουν τη γραμματική κατηγορία της παραγόμενης λεξικής μονάδας, δηλαδή επίθετο και ρήμα.
- 4 Τα παραδείγματα 5-12 (με αλλαγές) προέρχονται από το άρθρο της Ευθυμίου (2017).
- 5 Βλ. και Delveroudi & Vassilaki (1999), Ευθυμίου (2003) και Γαβριηλίδου (2013).
- 6 Για το *χιλιο-*, βλ. και Γαβριηλίδου (2013).
- 7 Βλ. και το παράδειγμα «Είδα χτες το βράδυ στη Λεωφόρο Βουλιαγμένης μια μηχανή να περνάει ένα καρακόκκινο φανάρι» (Το παράδειγμα έχει αντληθεί από το διαδίκτυο μέσω της μηχανής αναζήτησης Google. Η αναζήτηση έγινε κατά το χρονικό διάστημα από 1.2.2016 έως 10.1.2017).
- 8 Δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών σχετικά με τη μορφολογική φύση του επιθήματος *-τατος*. Ενώ στις περισσότερες γραμματικές της νέας ελληνικής, το *-τατος* εντάσσεται στους βαθμούς του επιθέτου και θεωρείται κλιτικό επίθημα, οι Joseph & Philippaki (1987), Χειλά-Μαρκοπούλου (1996) και Kallergi (2013) θεωρούν το *-τατος* παραγωγικό επίθημα, που δηλώνει ακραίο βαθμό επίτασης.
- 9 Για τα επίπεδα χρήσης βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρα (2003).
- 10 Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ταξινόμηση των μορφημάτων σε κατηγορίες δεν είναι απόλυτη, διότι τα αξιολογικά μορφήματα συχνά εκφράζουν περισσότερες από μία

- σημασίες, οι οποίες εξαρτώνται από την κατάσταση επικοινωνίας (βλ. και τα σχόλια για τα βασικά χαρακτηριστικά των αξιολογικών μορφημάτων στην ενότητα 2 και τα παραδείγματα της ενότητας 3).
- 11 Όπως έχει τονιστεί και στην ενότητα 3, η σημασιακή απόκλιση των συμφυμάτων από τον ομότυπο λεξηματικό τους πρόγονο και η εδραίωση της συναισθηματικής/πραγμα-τολογικής λειτουργίας δείχνει ότι τα μορφήματα αυτά έχουν αποκατηγοριοποιηθεί και προσλάβει χαρακτήρα προθήματος/επιθήματος (βλ. σχετικά, μεταξύ άλλων, Ράλλη & Δημελά 2010, Mutz 2015).
 - 12 Σημασιολογική προσωδία εμφανίζουν και άλλα αξιολογικά μορφήματα: π.χ. «Εκ-να βλακεία και το σκυλομετάνιωσα». Για τη σημασιολογική προσωδία στα αξιολογικά μορφήματα, βλ. και Σαββίδου (2012β). Βλ. επίσης το παράδειγμα «Τους σκυλόβρισε και τους καταπρόσβαλε» (από την Kallergi 2013).
 - 13 Βλ. και το παράδειγμα «[...] θαλασσοδάνεια πολλών εκατομμυρίων που δεν είναι θαλασσί, αλλά κατακόκκινα και καρακόκκινα» (Το παράδειγμα έχει αντληθεί από το διαδικτυο μέσω της μηχανής αναζήτησης Google. Η αναζήτηση έγινε κατά το χρονικό διάστημα από 1.2.2016 έως 10.1.2017).

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. 1986. *Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική*. Θεσσαλονίκη: Επιστη-μονική επιτηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. 2008. Το μόρφημα *θεο-* στην Ελληνική. Στο Α. Μόζερ, Α. Μπακάκου-Ορφανού, Χ. Χαραλαμπίδης & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.), *Γλώσσης χάριν. Τόμος αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον Καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 99-113.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. & Α. Φλιάτουρας. 2003. Η διάκριση [ΛΟΓΙΟ] και [ΛΑΪΚΟ] στην ελληνική γλώσσα. Ορισμός και ταξινόμηση. Στο *Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελ-ληνικής Γλωσσολογίας* (Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003). [Διαθέσιμο στο: <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>].
- Γαβριηλίδου, Ζ. 2013. *Ώφεις επίτασης στη νέα ελληνική*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Γιαννουλοπούλου, Γ. 2003. Μορφήματα στα όρια ανάμεσα στην Παραγωγή και τη Σύνθε-ση. Η περίπτωση των *θεο-*, *ψιλο-* και *-φέρνω*. Στο *Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς συνεδρίου Ελλη-νικής Γλωσσολογίας* (Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003). [Διαθέσιμο στο: <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>].
- Ευθυμίου, Α. 2002. Σημασιολογικές παρατηρήσεις για τα νεοελληνικά προθήματα *ξε-*, *εκ-*, *απο-*. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 22: 199-209.
- Ευθυμίου, Α. 2003. Προθήματα ή πρώτα συνθετικά που δηλώνουν επίταση στη ΝΕ. *Μελέ-τες για την Ελληνική Γλώσσα* 23: 519-528.
- Ευθυμίου, Α. 2017. Η έκφραση της επίτασης και του υποκορισμού στα αξιολογικά ρήματα της νέας ελληνικής. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 37: 227-238.
- Λεξικό της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΛΚΝ). 1998. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο νεοελληνικών Σπου-δών, Α.Π.Θ.
- Μηνάς, Κ. 1978. *Η μορφολογία μεγεθύνσεως στην ελληνική γλώσσα*. Ιωάννινα: Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1969. *Ο δια συνθέσεως υποκορισμός εις την ελληνικήν*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σο-φίας Σαριπόλου.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.

- Ράλλη, Α. & Ε. Δημελά. 2010. Η πορεία προς την προθηματοποίηση: διαχρονικά δεδομένα από την ελληνική και τη διαλεκτική της ποικιλία. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 30: 516-528.
- Σαββίδου, Π. 2012α. Μετριασμός και επίταση με τη χρήση των μορφημάτων *θεο-* και *ψιλο-*. Ανάλυση σε σώματα κειμένων. Στο Ζ. Γαντιλίδου, Α. Εφθymiού, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (επιμ.), *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*. Komotini: Democritus University of Thrace, 1090-1099.
- Σαββίδου, Π. 2012β. Το επίθημα *-ίστικ(ος)* στη Νέα Ελληνική: Ανάλυση με τη χρήση ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 32: 416-427.
- Φραγκάκη, Γ. 2010. Ο αξιολογικός ρόλος του επιθέτου και η χρήση του ως δείκτη ιδεολογίας: Μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων δημοσιογραφικού λόγου. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Φωτίου, Ν. 1998. Προθηματική μεγέθυνση και επίταση στη νέα ελληνική. Μεταπτυχιακή εργασία, Α.Π.Θ.
- Χειλά-Μαρκοπούλου, Δ. 1996. Τα παραθετικά του επιθέτου της νέας ελληνικής: περιγραφική προσέγγιση. Στο Γ. Κατσιμαλή & Φ. Καβουκόπουλος (επιμ.), *Ζητήματα νεοελληνικής γλώσσας: διδακτική προσέγγιση*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 51-68.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Corbin, D. 1999. Pour une théorie sémantique de la categorization affixale. *Faits de Langues* 14: 65-77.
- Delveroudi, R. & S. Vassilaki. 1999. Préfixes d'intensité en grec moderne: *para-*, *kata-*, *poly-* et *olo-*. Στο Α. Deschamps & J. Guillemin-Flescher (επιμ.), *Les opérations de détermination: quantification/qualification*. Paris: Ophrys, 149-167.
- Dimela, E. & D. Melissaropoulou. 2009. On prefix like adverbs in Modern Greek. *Patras Working Papers in Linguistics* 1: 72-94.
- Dimela, E. & A. Ralli. 2009. Prefixation versus compounding: A case study from the dialects of Aivali and Moschonisia. *Patras Working Papers in Linguistics* 1: 95-106.
- Dressler, W. & L. Merlini-Barbaresti. 1994. *Morphopragmatics: Diminutives and intensifiers in Italian, German and other languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Efthymiou, A. 2015. Modern Greek diminutive and augmentative adjectives (in a cross-linguistic perspective). *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 21(1): 57-71.
- Efthymiou, A. 2017. Intensification and deintensification in Modern Greek verbs. *Lexis-Journal in English Lexicology* [online] 10. [Διαθέσιμο στο: <http://lexis.revues.org/1089>].
- Efthymiou, A. Fragaki, G. & A. Markos. 2015α. Exploring the meaning and productivity of a polysemous prefix. The case of the Modern Greek prepositional prefix *para-*. *Acta Linguistica Hungarica* 62(4): 447-476.
- Efthymiou, A. Fragaki, G. & A. Markos. 2015β. Exploring the polysemy of the Modern Greek prefix *iper-*. *Morphology* 25(4): 411-438.
- Fradin, B. & F. Montermini. 2009. La morphologie evaluative. Στο B. Fradin, F. Kerleroux & M. Plénat (επιμ.), *Aperçus de morphologie du français*. Presses Universitaires de Vincennes, 231-266.
- Grandi, N. 2005. Sardinian evaluative morphology in typological perspective. Στο I. Putzu (επιμ.), *Sardinian in Typological Perspective*. Bochum: Dr. Brockmeyer University Press, 188-209.

- Joseph, B. D. & I. Philippaki-Warbuton. 1987. *Modern Greek*. London, Sydney: Croom Helm.
- Jurafsky, D. 1996. Universal tendencies in the semantics of the diminutive. *Language* 72(3): 522-578.
- Kallergi, H. 2013. Reduplication at the word level: The Greek facts in a typological perspective. Doctoral dissertation, Aristotle University of Thessaloniki.
- Körtvélyessy, L. 2014. Evaluative derivation. Στο R. Lieber & P. Stekauer (επιμ.), *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 296-316.
- Melissaropoulou, D. & A. Ralli. 2008. Headedness in diminutive formation: Evidence from Modern Greek and its dialectal variation. *Acta Linguistica Hungarica* 55: 183-204.
- Mutz, K. 2015. Evaluative morphology in a diachronic perspective. Στο N. Grandi & L. Körtvélyessy (επιμ.), *Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 142-154.
- Partington, A. 1998. *Patterns and Meanings: Using corpora for English language research and teaching*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Prieto, V. M. 2005. *Spanish evaluative morphology: pragmatic, sociolinguistic, and semantic issues*. Doctoral dissertation, University of Florida.
- Plag, I. 1999. *Morphological productivity. Structural constraints in English derivation*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rainer, F. 2015. Intensification. Στο P. Müller, I. Ohnheiser, S. Olsen & F. Rainer (επιμ.), *Word-formation. A handbook of the languages of Europe*, Vol. 2. Berlin/New York: De Gruyter, 1330-1350.
- Ralli, A. 2004. Stem-based versus word-based morphological configurations: The case of Modern Greek preverbs. *Lingue e Linguaggio* 2004(2): 241-275.
- Scalise, S. 1984. *Generative Morphology*. Dordrecht: Foris.
- Sifianou, M. 1992. The use of diminutives in expressing politeness: Modern Greek versus English. *Journal of Pragmatics* 17: 155-173.
- Stump, G. 1993. How peculiar is evaluative morphology? *Journal of Linguistics* 29: 1-36.
- Traugott, E. C. & R. B. Dasher. 2002. *Regularity in semantic change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Xydopoulos, G. 2009. Psilo-: Exploring the case of a 'diminutive' in Modern Greek. Στο T. Tsangalidis (επιμ.), *Selected Papers from the 18th International Symposium of Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: Monochromia, 397-405.

